

Paulík, Jozef

Príspevok k vystihnutiu niektorých sídliskových zákonitostí v mladšej dobe bronzovej

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1983, vol. 32, iss. E28, pp. 291-298

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109320>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Bronzenadel, ein kleines, faßartiges Gefäß und eine Spindelrolle dem Verwalter des Museums in Moravský Krumlov, Josef Kaufman, übergab. Ein Goldanhängsel war zuerst im Besitz des Finders Josef Trascher. Erst nach mehr als zehn Jahren wurde es wieder von Josef Kaufman für die Sammlungen des Museums gewonnen.

Der Inhalt des beschädigten Grabes kann in die mittlere Bronzezeit (BC — mitteleuropäische Hügelgräberkultur) datiert werden.

Übersetzt von Otto Hájek

PRÍSPEVOK K VYSTIHNUTIU NIEKTORÝCH SÍDLISKOVÝCH ZÁKONITOSTÍ V MLADŠEJ DOBE BRONZOVEJ

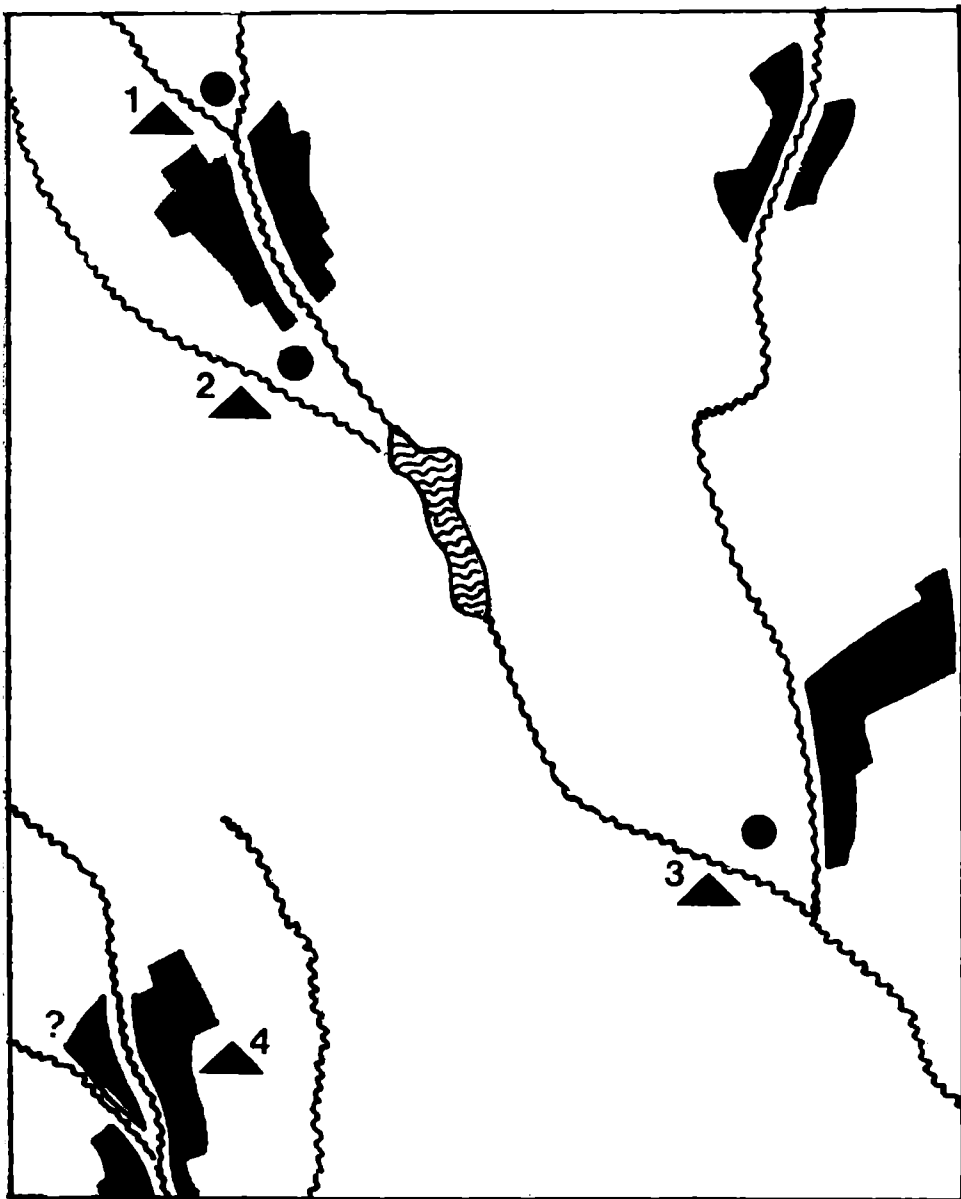
Organizácia práce a života si už na osadách najstarších roľníckych civilizácií vyžadovala viditeľne oddeliť svet živých od sveta mŕtvych. Je všeobecne známe, že táto základná, vo svojich koreňoch ako materialistická tak aj idealistická tendencia viedla — v súlade s celkovým charakterom dosiahnutého vývoja — v niektorých včasnodejinných obdobiach k budovaniu neprirodzene nákladných, prepriato prepychových hrobov, hrobiek a mohylových útvarov nad nimi, čím nastala akoby jednostranná prevaha iracionálna nad racionálnom, sveta mŕtvych nad svetom živých. Stačí tu spomenúť kráľovské hrobky z Uru, posvätný hrobový komplex v Mykénach, nákladný kult mŕtvych v starovekej Číne a ako najpriliehavejší príklad charakter niektorých civilizácií, ktoré všestranne poznačil, ba v istom zmysle i udržoval kult mŕtvych počas celých tisícročí, ako tomu bolo napr. vo vyhranenej podobe v starom Egypte. Spomenuté úsilie v odlišných a skromnejších formách sa vynára počnúc vznikom pravidelnejšieho pochovávaní aj v pravekých dejinách Európy a jeho sledovanie môže nepriamo osvetliť aj isté zákonitosti — v každom období nepochybne viacej alebo menej odlišné — pokiaľ ide tiež o celkovú organizáciu spoločenského i hospodárskeho života.

Úsilie fakticky i symbolicky oddeliť svet význačných mŕtvych, za života náčelníkov-velkňazov, po smrti herosov-polobohov, od sveta živých, s ktorými mali zostať v myšlienkovom i viditeľnom vzťahu, viedla v mladšej dobe bronzovej na juhozápadnom Slovensku k budovaniu veľkých, väčšinou osamotených stojacích mohýl.¹ O ich význame zo spoločenskej stránky sa už dávnejšie uvažovalo v tom zmysle, že sú dokladmi počiatočného stádia tzv. vojenskej demokracie v podmienkach mladšej doby bronzovej (BD/HA).² Kultúrne ide o zriedkavé mohyly velatického a predbežne značne početnejšie analogické objekty čačianskeho ľudu.³ Po výskume ôsmich a po obhliadke ďalších čačian-

¹ J. Paulík, K významu mohýl z mladšej doby bronzovej v pravekom vývoji Slovenska, SIA XXII, 1961, 73 ad.

² Ten istý, op. cit., 77.

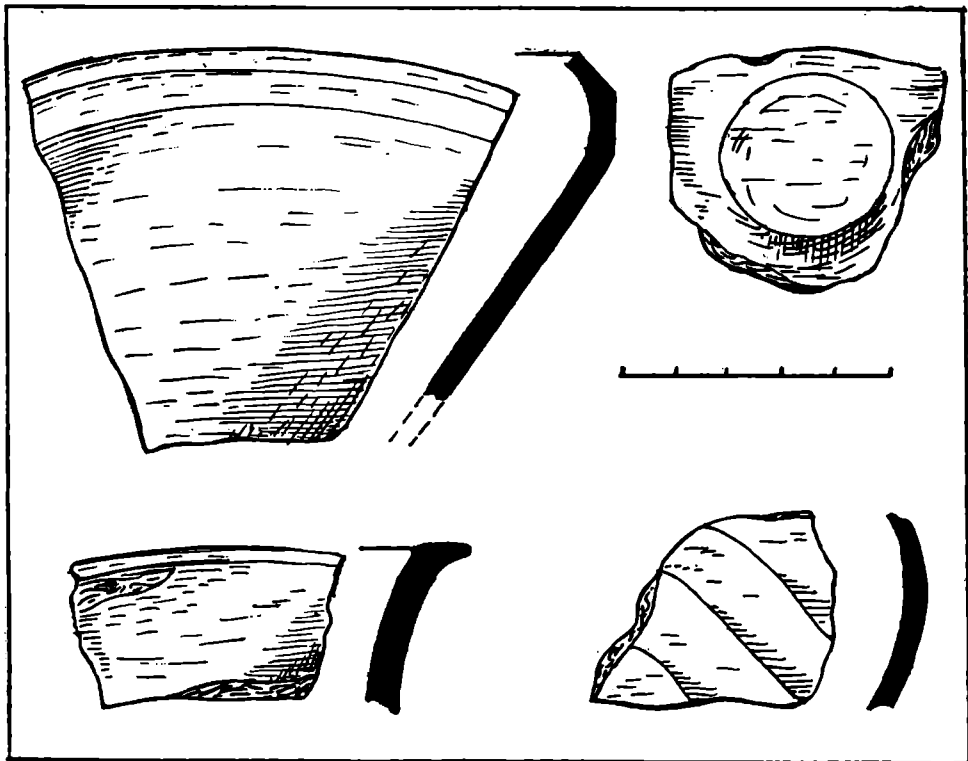
³ Táto skutočnosť bezprostredne súvisela s dôležitou zložkou pohrebného rítu: v mohylách velatického ľudu sa po spalovaní na mieste vyhlbovali do zeme veľké hrobové komory, do ktorých sa časom zrútila značná časť kubatúry samej mohyly

Obr. 6. Schematické znázornenie pravidla „Y“, tj. pravidelného budovania mohýly pri osadách medzi sútokom dvou potokov na dolnom Pohroní. Plné krúžky značia súveké osady. 1 – Dedinka, mohyla II; 2 – Dedinka, mohyla I, 3 – Čaka, mohyla; 4 – Kolta, mohyla. (Kresba J. Paulik.)

skych objektov-mohýl sa v nedávnej minulosti podarilo vystihnúť isté pravidlá v ich umiestnení: zvyčajne sa nachádzajú povedľa sútoku dvoch potokov, medzi ktorými se rozprestierala súveká osada.⁴ Je pochopiteľné, že v rovinnatom teréne, kde dávnejšie i novšie kanalizačné práce značne ovplyvnili vodný režim kraja, sa nedá táto zákonitosť v každom smere doložiť. Ju samu sme nazvali pravidlom Y a označili sme ju týmže veľkým písmenom, schematicky znázorňujúcim v tomto prípade sútok dvoch potokov.

Klasickou ilustráciou uvedeného je situácia, zachytená na dolnom Pohroní (obr. 6). Eponymná mohyla v Čake sa odkryla povedľa sútoku dvoch potokov:

Obr. 7. Keramický materiál z obj. 9/59 z čačianskej osady v polohe Diely v Čake. Výskum J. Vladára. (Kresba J. Paulík.)

(Velatice I, Oľkov), čím v ďalších stáročiach takmer splynuli s okolitým terénom (z tohto dôvodu sa na mohylu nad hrobom Velatice I dalo oprávnenne usudzovať až po výskume oľkovskej mohyly). V mohylách čačianskych sa pochovávalo na úrovni niekdajšej hranice, príp. do jám, ktoré nemali charakter podobných veľkých hrobových komôr.

⁴ J. Paulík, K výskumu mohýl z mladšej doby bronzovej na Slovensku, Múzeum XX, 1975, 232.

⁵ Ten istý, K problematike čakanskej kultúry v Karpatskej kotline, S1A XI, 1963, 296, obr. 16. Pri výskume J. Vladára sa v polohe Diely v Čake odkryli tiež uzavreté objekty čačianskej kultúry (porov. obr. 7 tejto štúdie).

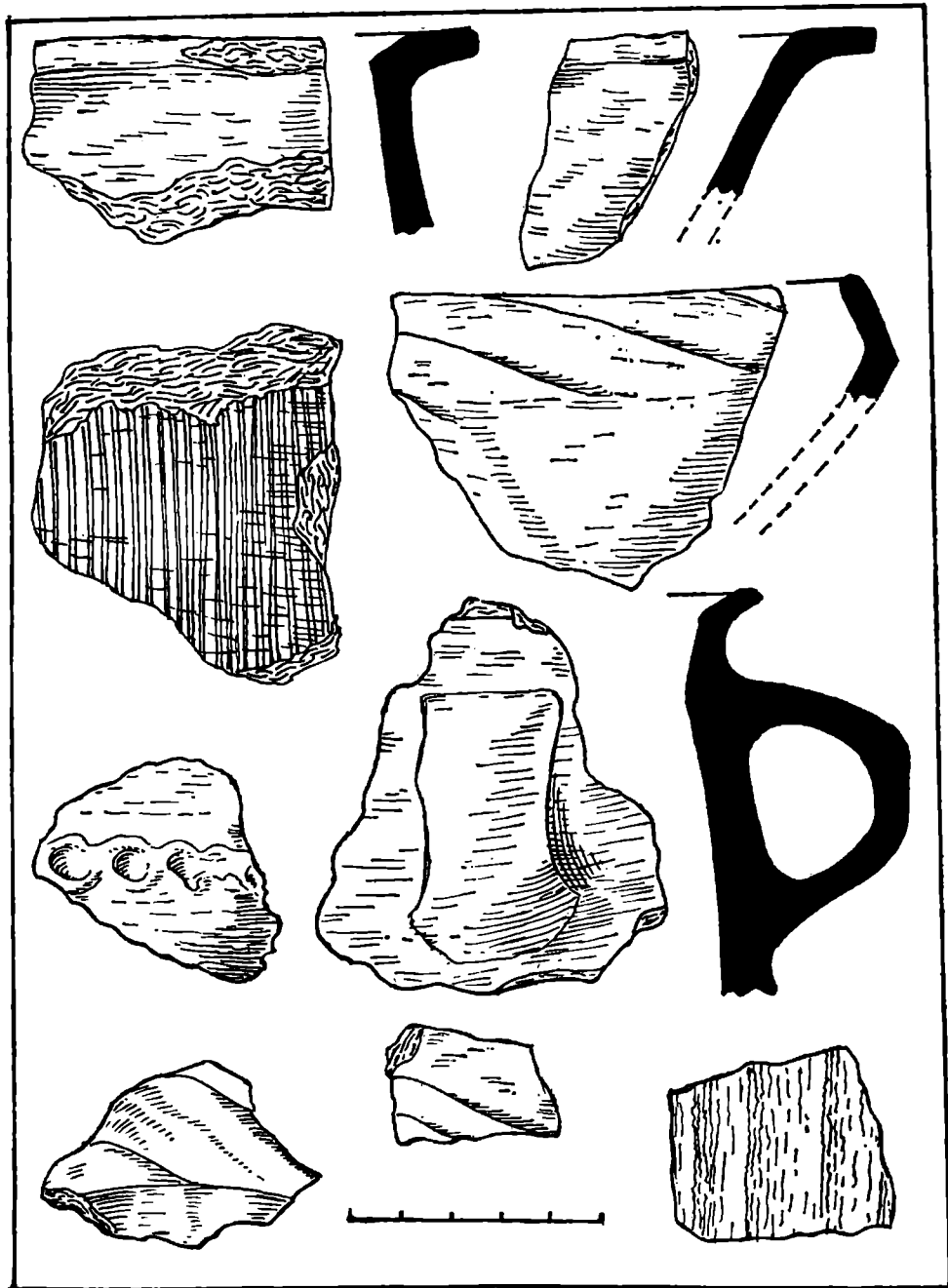
Kvetnianskeho potoka a potoka Dedinka. Nad ich klínovitým spojením v polohe Diely sa neskôr z čiastky odkryla osada čačianskej kultúry (obr. 7).⁵ Ca 4 km severozápadne sa vyskúmala mohyla v obci Dedinka povedľa prítoku potoka Dedinky: Pereša, pričom v sútoku oboch sa povrchovým zberom a pri neskoršej stavbe cesty zachytila opäť súveká rozsiahla čačianska osada (obr. 8). Analogická situácia sa zopakovala 2 km severnejšie od nej: potok Dedinka a menší bezmenný pramienok uzatvárali polohu s nálezmi črepov čačianskej kultúry a mimo tohoto priestoru sa zachytili pravdepodobne zvyšky, v dobe obhliadky už úplne rozrušenej a rozoranej, s terénom zrovnanej mohyly (obr. 9a). Ak ku tomuto pripojíme správu o staršej, dnes už bližšie neoveriteľnej mohyle vo Farnej (ca 5 km juhovýchodne od Čaky),⁶ predmetná zákonitosť medzi mohylami a osadami je doložená dosť jednoznačne na tomto pomerne malom priestore.

Podobným postavením sa vyznačuje aj skupina mohýl na strednom Ponitří. Mohyly v Lužanoch a v Hajnej Novej Vsi sa nachádzajú východne od potoka Hlavinka a jej prítoku; tri mohyly vo Veľkých Ripňanoch sa odkryli takisto východne od Radošinského potoka a jeho prítoku Viesky (obr. 9). V ostatnom prípade materiál sídliskového charakteru sa získal z intravilánu dnešnej obce Veľké Ripňany (obr. 10).

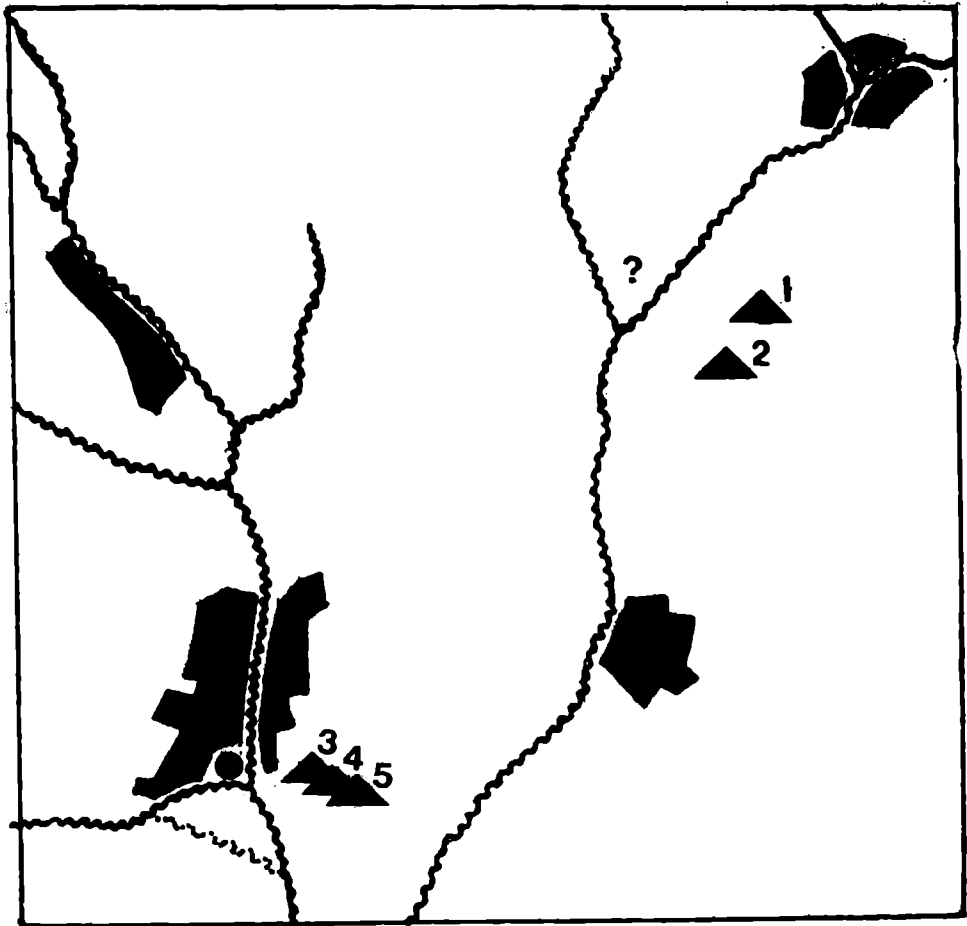
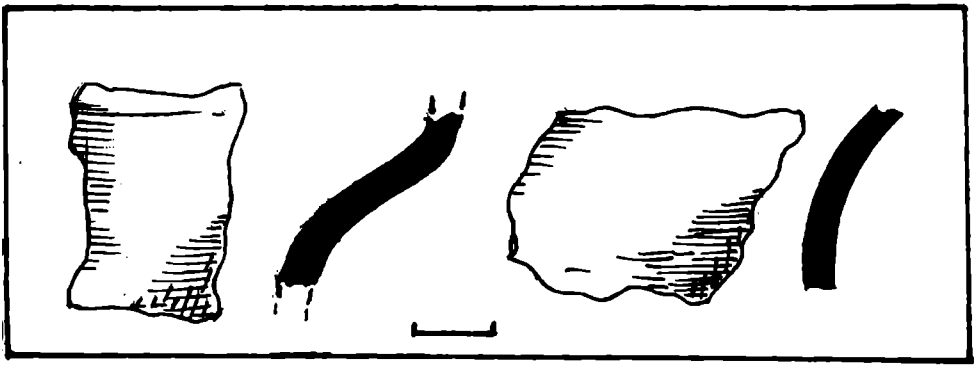
K týmto preskúmaným objektom pristupujú ako na dolnom Pohroní tak na strednom Ponitří početné ďalšie, žiaľ, v poslednej dobe v teréne čoraz menej viditeľné mohylové násypy. Pokiaľ ide o vzájomnú orientáciu jednotiek „mohyla“ — „osada“ k svetovým stranám, možno pozorovať lokálnu zvláštnosť: na dolnom Pohroní sú mohyly uložené azda s výnimkou Kolty západne od osád (v spomenutej línii Farná—Čaka—Dedinka I—Dedinka II), na strednom Ponitří sa vyskytli iba objekty vybudované východne od nich.

Problematika vzájomného vzťahu osídlenia určitého priestoru ľuďom čačianskej kultúry a pochovávaní jej význačných členov pod mohylami nadobúda po uvedenom popri spoločenských aspektoch aj ďalší rozmer: ide o vystihnutie celkovej organizácie hospodárskeho života na tej-ktorej väčšej alebo menšej osade. Sama pravidelná poloha sídlisk v sútoku dvoch potokov je v zachytených prípadoch tak markantným znakom, že v prípade objavenia mohýl dá sa takmer s istotou usudzovať na blízku existenciu osady a to práve v takejto územne vyhranenej polohe. Táto skutočnosť dovoľuje vzápätí predpokladať i ďalšie, takisto podľa možnosti striktné dodržiavané postupy pri obrábaní najprístupnejšieho, teda nad osadou vejáravite sa rozširujúceho priestoru, ďalej s mohylou protifaľného susedného svahu a napokon tiež polohy nižie sútoku dvoch potokov. Celková charakteristika ostatnej polohy mohla mať vo všeobecnosti zhruba taký ráz, akým sa miestami vyznačuje až doteraz: je to viacej-menej blatistý, bažinatý priestor s lúčnym porastom, na ktorom sa v súčasnosti zriaďujú i rybníky (Dedinka). Podobným mikrobiotypom sa vyznačujú niekedy tiež spodné partie, uzavreté sútokom dvoch potokov a sama osídlená vyvýšenina je posunutá medzi vyššie úseky vodných ramien (Veľké Ripňany); pretože ide o neodmysliteľný mikrobiotyp pri zakladaní čačianskych osád, i tento moment bude treba vziať do úvahy pri komplexnom hodnotení organizácie hospodárskeho života na nich.

⁶ Informácia autora od miestnych občanov.

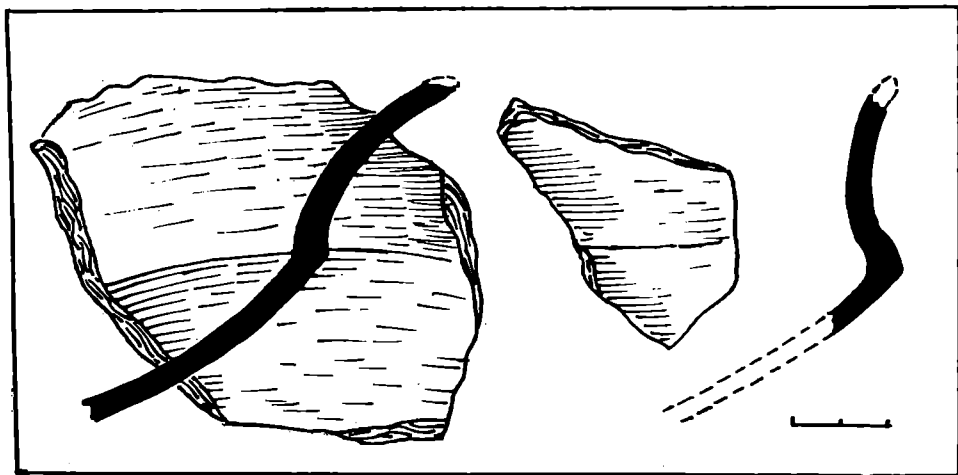

Obr. 8. Keramický materiál z čačianskej osady v Dedinke, vedľa mohyly Dedinke I.
(Kresba J. Paulík.)

Obr. 9. A — Keramika z rozoranej mohyly u osady Dedinka. B — Schematické znázornenie pravidla „Y“ pri budovaní mohýl na hornom Ponitri. 1 — Hajná Nová Ves; 2 — Lužany; 3–5 — mohyly A–C Veľké Ripňany.
(Kresba J. Paulík.)

Zostáva napokon zmieniť sa v tomto súvisе o užšom vzťahu samotných mohýl v pomere k osadám, ohraničených vodnými tokmi. V niektorých prípadoch boli posmrtné pomníky postavené na miestach, ktoré v rámci celkovej konfigurácie terénu predstavujú i dnes pomerne značne strmé svahy s menšou bonitou pôdy, pre hospodársku činnosť teda menej hodnotné polohy (Čaka, Dedinka). Okolo iných objektoch sa táto jednoznačne negatívna črta v súčasnosti nedá zachytiť, ba je opodstatnený predpoklad, že stav v minulosti bol z tejto stránky podobný dnešnému (Veľké Ripňany),⁷ jednako sa možno azda oprávnene nazdávať, že pri zakladaní mohýl vôbec platila zásada stavať ich na miestach pre poľnohospodárstvo menej efektívnych. Zachytávajú sa tu teda zásady so širšou platnosťou, ako ich poznáme aj v niektorých starších juhovýchodných civilizáciách.⁸

Obr. 10. Ukážka črepového materiálu z čačianskej osady v intravilláne obce Veľké Ripňany. (Kresba J. Paulík.)

Záverečné poznatky, ktoré z týchto úvah vyplývajú sa dajú zhrnúť v krátkosti takto:

1. Pri zakladaní nových osád v okrajových sídliskových priestoroch ľudu čačianskej kultúry sa riadili istými pravidlami, medzi ktorými zreteľne vystupuje do popredia ustálený pomer osady v sútokoch dvoch potokov a z vonkajšej strany, povedľa jedného z vodných ramien postavenej náčelnickej mohyly, príp. menšej skupiny mohýl.⁹

⁷ Pod mohýlou C/77 bola poloha osídlená už v eneolite (bolerázska skupina).

⁸ Vo vyhranenej forme sa uplatňovalo analogické pravidlo o. i. napr. aj pri voľbe miesta pre stavbu pyramíd Starej ríše v Egypte.

⁹ Ak možno zovšeobecniť situáciu na základe výskytu dvoch kenotafických mohýl (Palárikovo, Cabaj-Čápor), tak pri ich navrhovaní sa pravidlo Y pravdepodobne neuplatňovalo. Aj niektoré ďalšie objekty bude treba z tejto stránky podrobnejšie preskúmať. Porov. A. Točík – J. Paulík, Mohyly z mladšej doby bronzovej a kostrové pohrebisko z 11. storočia v Čápure, SIA XXVII, 1979, 100 ad. Pokiaľ ide o mohýlu

2. Mohyla alebo viacero mohýl sa postavili — pokiaľ to bolo možné — na poľnohospodársky menej využitelných polohách bez ustálenej orientácie na svetové strany. Načím podotknúť, že v tomto súvisе nie je doriešená problematika veľkých súvekých pohrebísk s tzv. plochými hrobmi. Bezprostredné, ale v niektorých prípadoch i širšie, pre kultiváciu menej vhodné okolie mohylových násypov sa hospodársky pravdepodobne nevyužívalo.

3. Tak ako platila súvzťažnosť sveta hlavných mŕtvych a sveta živých, uplatnili sa akiste aj ďalšie, dnes už ťažko zistiteľné postupy v zmysle bližšieho určenia funkcie a využitia jednotlivých, trojicou vodných ramien oddelených polôh okolo osád v súlade s ich významom pre vtedajšiu poľnohospodársku, chovateľskú, príp. dobytkársku prax.

4. Vzájomná spätosť objavovania ďalších mohýl a sídlisk je očividná a nakoľko v blízkej budúcnosti je veľmi pravdepodobné, že väčšina donedávna zreteľne viditeľných mohylových násypov postupne splynie s okolitým terénom, v prípade zistenia čačianskej osady se bude môcť zistiť na základe pravidla Y aj eventuálny kultúrny príbuzný mohylový objekt. Lokalizácia sídlisk prispеje tak k zisteniu v teréne už menej nápadných mohýl, čím sa vlastne obráti doterajšie poradie v objavovaní oboch, pre poznanie spoločensko-hospodárskych pomerov rovnako dôležitých hlavných prameňov archeologického bádania.¹⁰

Josef Paulík

EIN BEITRAG ZUR ERFASSUNG EINIGER SIEDLUNGSGESETZMÄSSIGKEITEN IN DER JÜNGEREN BRONZEZEIT

Der Verfasser geht von jahrelangen Studien der topographischen Situation der Hügelgräber der Čaka-Kultur aus und formuliert die Regelmäßigkeiten ihrer Lokalisation im Terrain: Sie befinden sich meist neben dem Zusammenfluß zweier Bäche, zwischen denen sich dann die Siedlung ausbreitet. Diese Regel wird als Regel Y bezeichnet (Abb. 6, 7). Der Autor dokumentiert sie mit Belegen aus den Lokalitäten Čaka, Dedinka, Farná, Lužany, Hajná Nová Ves, weitere Belege stammen aus der Umgebung von Nitra. Die gegenseitige Orientierung der Einheiten Hügelgrab — Siedlung zu den Himmelsrichtungen ist je nach der Lage verschieden. In einer Reihe von Fällen wurden die Hauptlingshügelgräber auf Abhängen mit geringerer Bodenbonität (im Vergleich mit der eigentlichen Siedlung — z. B. Čaka, Dedinka u. a.) errichtet. Dasselbe gilt auch für die Lokalisation von Gruppen kleinerer Hügelgräber dieser Kultur.

Diese Formulierung der Regel Y ist für die gegenwärtige Terrainsdurchforschung von Bedeutung dort, wo die Grabhügel heutzutage schwer identifizierbar sind.

Übersetzt von Otto Hájek

v Kolte, zdá sa, že pri jej stavbe sa pravidlo Y tiež uplatnilo: vybudovali ju však východne od sútoku potoka Paríž a jeho najsevernejšieho, no veľmi malého prítoku (obr. 6 tejto štúdie).

¹⁰ Pravidlo Y — zdá sa — bude možno sledovať a využiť najmä pri vyhľadávaní mohýl na základe sídlisk alebo opačne, najmä v okrajových oblastiach čačianskej kultúry, kde treba rátať tiež s postupným prenikaním jej nositeľov do priestorov susedných kultúr.